

МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИДА ЖАВОБГАРЛИКНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

Зафар Тошев

Судьялар Олий мактаби таянч докторанти

Аннотация: Мақолада муаллифларга тегишли мутлақ ҳуқуқларнинг мазмуни ва ҳуқуқий табиати, интеллектуал мулк соҳасида мутлақ ҳуқуқларни бузганлик учун жавобгарликнинг келиб чиқиши, жавобгарлик турлари, фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарликнинг бошқа жавобгарликдан фарқи, интеллектуал мулк ҳуқуқини амалга ошириш йўллари, ҳуқуқбузарликни судда кўриб чиқиш билан боғлиқ масалалар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Муаллиф, муаллифлик ҳуқуқи, турдош ҳуқуқлар, интеллектуал мулк ҳуқуқи, мутлақ ҳуқуқ, мулкӣ ҳуқуқлар, товар белгилари, санота мулки намуналари, фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В АВТОРСКОМ ПРАВЕ

Зафар Тошев

базовый докторант Высшей школы судей

Аннотация: В статье анализируются содержание и правовая природа исключительных прав авторов, возникновение ответственности за нарушение исключительных прав в сфере интеллектуальной собственности, виды ответственности, отличие гражданско-правовой ответственности от иной, способы осуществления права интеллектуальной собственности, судебные разбирательства правонарушений.

Ключевые слова: Авторское право, авторское право, смежные права, права интеллектуальной собственности, исключительные права, имущественные права, товарные знаки, образцы промышленной собственности, гражданско-правовая ответственность.

ARRANGEMENT OF LIABILITY IN COPYRIGHT

Zafar Toshev

High School of Ljudges Basic doctoral student

Annotation. *The article analyzes the content and legal nature of the exclusive rights of the authors, the origin of liability for infringement of exclusive rights in the field of intellectual property, types of liability property, types of liability, the difference between civil and other liability, ways of exercising intellectual property rights, litigatio.*

Keywords. *Copyright, copyright, related rights, intellectual property rights, exclusive rights, property rights, trademarks, industrial property samples, civil liability.*

Фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик субъектив фуқаролик ҳуқуқларини ўзга шахслар томонидан бузилиши натижасида вужудга келади ва ҳуқуқбузарларга нисбатан муайян мулкӣ санкциялар кўринишида намоён бўлади. Фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик белгиланиши учун, аввало, ҳуқуқбузарлик ҳолати содир этилиши лозим. Фуқаролик ҳуқуқбузарлиги деганда, фуқаролик ҳуқуқи субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига ғайриқонуний ҳаракат натижасида путур етказилиши, субъектларнинг моддий ва маънавий зарар кўриши тушунилади.

Умумий қоидага кўра, фуқаролик қонунчилигида муайян ҳуқуқларни бузганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги умумий ва бир томонлама муносабат мавжуд эмас. Фуқаролик ҳуқуқи назариясида ҳам субъектив фуқаролик ҳуқуқларини бузганлик учун икки хилдаги жавобгарлик, яъни шартномали ва деликт жавобгарлик мавжудлиги таъкидланади.

Муаллифлик ҳуқуқида мутлақ ҳуқуқларни бузганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги умумий қоидалар Фуқаролик кодексида белгиланмаган. Мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиш ҳолатлари интеллектуал мулк объектларига доир махсус қонунларда белгиланган. Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонунига кўра қуйидагилар муаллифларнинг шахсий номулкӣ ҳуқуқларини бузиш ҳисобланади:

– ижрочининг исм-шарифга бўлган ва ижрони ҳар қандай тарзда бузиб кўрсатилишидан ёки ҳар қандай бошқача тарзда тажовуз қилинишидан ҳимоя қилиш ҳуқуқларини бузиш;

– ҳуқуқ эгаси ёки мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот билан шартнома тузмасдан асарлар ёки турдош ҳуқуқлар объектини такрорлаш, тарқатиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланиш, ушбу қонунга мувофиқ шундай фойдаланишга шартнома тузмасдан йўл қўйиладиган ҳоллар бундан мустасно;

– ушбу қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳақ тўлаш тўғрисидаги талабларни бузиш;

– асарлардан ёки турдош ҳуқуқлар объектларидан ҳуқуқ эгаси ёки мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот билан тузилган шартнома бўйича олинган ҳуқуқларни ошириб юборган ҳолда фойдаланиш;

– ҳуқуқ эгаларининг мулкӣ ҳуқуқларини бошқача тарзда бузиш муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузишдир.

Қонуннинг ушбу нормаси асосан муаллифларнинг шахсий номулкӣ ҳуқуқларини бузилиш ҳолатларини белгилашини назарда тутса-да, унинг мазмунида мулкӣ ҳуқуқлар бузилиш ҳолатлари ҳам қайд этилган. Бироқ, шахсий номулкӣ ҳуқуқларнинг бузилиши ва мулкӣ ҳуқуқларнинг бузилиши аралаш ҳолатда белгиланган. Фикримизча, бу ҳолат ҳуқуқни қўллаш амалиётида, хусусан, мутлақ ҳуқуқларни бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарликни қўллашда ноқулайликларни вужудга келтиради. Шу маносабат билан мазкур қонунга “муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқ объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши” номли моддани киритиш ва унда фан, адабиёт ва санъат асарларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиш ҳолатлари аниқ кўрсатилиши мақсадга мувофиқдир. Бу ҳолат асарга нисбатан ҳуқуқ субъектларининг мулкӣ манфаатларини ҳимоя қилишда ва уларнинг мутлақ ҳуқуқларини амалга оширишда муҳимдир.

Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқ объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши, одатда, асарнинг контрафакт нусхаси мавжудлиги билан белгиланади. Бу ҳолат “маданий қароқчилик” деб ҳам юритилади. Қонуннинг 62-моддаси 2-қисмига кўра, асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг такрорланиши ёки тарқатилиши муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузган ҳолда амалга ошириладиган нусхалари контрафакт нусхалардир. Ушбу қонунга мувофиқ, муҳофаза қилинадиган асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг бундай асарларни ва турдош ҳуқуқлар объектларини муҳофаза қилиш тўхтатилган ёки ҳеч қачон муҳофаза қилинмаган давлатлардан ҳуқуқ эгаларининг розилигисиз импорт қилинадиган нусхалари ҳам контрафакт нусхалардир.

Таъкидлаш лозимки, контрафакт нусханинг яратилиши, ҳуқуқбузарлик ҳолати сифатида баҳоланади. О.Оқюловнинг фикрича, интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар кўп ҳолларда маданий қароқчилик деган умумлашма ибора билан ифодаланади. Бироқ ушбу иборани турли олимлар турлича талқин этадилар. Муаллифлик ҳуқуқи томонидан қўриқланадиган материалларни қонуний асосларсиз, тижорат мақсадларида кўпайтириш ва қонуний асосларсиз ушбу кўпайтирилган материаллар билан тижорат операцияларини амалга ошириш қароқчилик ҳисобланади. Б.Н.Тошевнинг фикрига кўра, қароқчилик деганда, муҳофаза асосидаги асарларни қандай техник усулларда, воситаларда амалга оширилганидан қатъий назар, рухсат берилмаган ҳолда кўпайтириш ва тарқатиш тушунилади.

Муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқларини бузишдан фарқ қилишини эътироф этиш лозим. Агар асарни муаллифнинг розилигисиз кўпайтириш ва уни фақат шахсий мақсадларда фойдаланиш асарнинг дахлсизлигига путур етказиш, муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқларининг бузилиши ҳисобланса, асарни ҳуқуқ эгасининг розилигини олмасдан кўпайтириш ва уни тижорат мақсадларида фойдаланиш мутлақ ҳуқуқларни бузиш ҳисобланади. Бу ўринда асарни шахсий мақсадларда такрорлаш муаллифлик ҳуқуқи бузилиши ҳисобланмаслигини айтиб ўтиш лозим. О.Оқюловнинг фикрича, маданий қароқчиликнинг муаллифлик ҳуқуқи соҳасида қўлланиши, ҳуқуқ эгасининг рухсатисиз, объектнинг кўпайтириш ва бунда ҳуқуқ эгаси манфаатларига путур етиши ҳисобланади. Баъзи таърифларда эса объектдан тижорат мақсадларида фойдаланиш асосий белги сифатида кўрсатилади. Фуқаролик-ҳуқуқий ҳуқуқбузарлик сифатида қараш учун ғайриқонуний фойдаланиш тижорат сиҳасида амалга оширилиши шарт эмас.

Фикримизча, муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгасининг ҳуқуқларини бузилиши ҳақиқатан ҳам унинг розилигисиз асарни кўпайтириш факти сифатида баҳоланади. Бунда розиликсиз асарнинг кўпайтирилиши факти мутлақ ҳуқуқнинг бузилиш факти сифатида кўрилади. Шу сабабли, асарни шахсий мақсадларда кўпайтириш ва такрорлашни бир-биридан фарқлаш лозим. Агар, асарни такрорлашда, асардан муайян иқтибослар келтирилса ёки илмий ишланмада унинг муайян қисми муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари эътиборга олинган ҳолда фойдаланилса,

асарни кўпайтириш деганда, унинг нусхаларини яратиш тушунилади. Масалан, дискдаги кўшиқнинг техник восита ёрдамида янги дискка кўчирилиши, асарни кўпайтириш ҳисобланади ва шу ҳолатнинг ўзи гарчи, янги дискдан тижорат мақсадларида фойдаланмаса-да, мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши деб баҳоланади.

Суд амалиётида ҳам мутлақ ҳуқуқларни бузилиш фактига ҳуқуқий баҳо берилади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ қонунчиликни қўллашда суд амалиёти тўғрисида”ги 2000 йил 28 апрелдаги қарорида “Тадбиркорлик фаолияти субъектларининг объектив ифодаланган интеллектуал фаолият натижаларига бўлган мутлақ ҳуқуқи – интеллектуал мулки қонун билан қўриқланади ва давлат томонидан ҳимоя қилинади. Мутлақ ҳуқуқ объекти бўлган интеллектуал мулкдан бошқа шахслар фақат ҳуқуқ эгасининг розилиги билангина фойдаланишлари мумкин. Шунинг учун, интеллектуал мулкдан ҳар қандай қонунсиз фойдаланиш бу ҳуқуқнинг қўпол бузилиши ҳисобланади. Жумладан, тадбиркорлик субъектларининг интеллектуал фаолияти натижаларини ўзлаштириб олиш Жиноят кодексининг 149-моддаси билан тавсифланиши мумкин. Агар, интеллектуал мулк объектлари моддий қимматликка эга бўлса, айбдорнинг қилмишлари талон-торож сифатида баҳоланади”, деб таъкидланади.

“Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонун асарга нисбатан ҳуқуқлар бузилиш ҳолатини санаб ўтиш билан бирга, мазкур ҳолатлар учун жавобгарлик мавжудлигини белгилайди. Хусусан, Қонуннинг 61-моддасига мувофиқ, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар. Қонунда белгиланган ушбу норма ўта умумий характерга эгалиги, ундаги жавобгарлик чораларини аниқлаштириш лозимлигини қайд этиб, бир қатор мутахассислар муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар бузилганда Россия Федерацияси қонунчилигидаги каби компенсацион тўловлар кўринишидаги жавобгарлик чорасини белгилашни таклиф қилишади.

Юқоридаги таклифга қўшилган ҳолда жавобгарлик чорасини танлаш ҳуқуқини ҳуқуқи бузилган шахснинг ихтиёрида қолдириш мақсадга мувофиқ. Яъни, мутлақ ҳуқуқ бузилганда етказилган зарар қопланишини талаб қилиш ёки қонунда белгиланган тегишли миқдорда ҳисоблаб чиқиладиган компенсацион тўловларни тўлашни

талаб қилишдан бирини танлаш ҳуқуқи бузилган шахс томонидан амалга оширилиши лозим. Суд ҳуқуқи бузилган шахсдан жавобгарликнинг қайси турини қўллашни аниқлаб олгач, жавобгарлик миқдорини ва уни тўлаш усулларини белгилаши керак бўлади.

Қонунда мутлақ ҳуқуқларни бузган шахсга нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгаси айнан қандай талабларни қўйишга ҳақли эканлиги белгиланган бўлиб, бу талабларнинг айримларини фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик чораси сифатида кўрсатиш мумкин. Саноат мулки объектидан патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузган ҳолда фойдаланаётган шахслар патент эгасининг талабига кўра:

патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузувчи ҳаракатларни тўхтатишлари;

патент эгасига етказилган зарарнинг ўрнини қонун ҳужжатларига мувофиқ қоплашлари шарт.

Фуқаролик муомаласи иштирокчиларини шахсийлаштирувчи воситаларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бузилиши фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарликни вужудга келтирувчи асос сифатида кўрилади ва бу ҳолатлар махсус қонунчиликда белгиланади. Профессор А.П.Сергеевнинг таъкидлашича, товар келиб чиққан жой номига бўлган ҳуқуқ мутлақлик касб этмайди. Шу сабабли, у бир ёки бир неча шахсларга тегишли бўлиши мумкин эмас. Товар келиб чиққан жой номларидан фойдаланишга бўлган ҳуқуқни товар белгисига нисбатан мутлақ ҳуқуқ каби бошқа шахсга лицензия шартномаси асосида бериб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикасининг “Фирма номлари тўғрисида”ги қонунида белгиланишича фирма номидан ноқонуний фойдаланиш фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқнинг бузилиши деб эътироф этилади. Фирма номидан ноқонуний фойдаланиш деганда, фирма номини контрафакт товарлар, ёрлиқлар, идишлар ва ўровларда ифодалаш тушунилади. Масалан, “ADIDAS” фирма номи контрафакт спорт костюмларида босилиб маҳсулот ишлаб чиқилган бўлса ёки қадоқланган сут маҳсулотларида “Nestle” фирмасининг ёрлиғи ёпиштирилган бўлса, бундай ҳолатлар фирма номига нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгасининг розилигини олмасдан амалга оширилганда фирма номига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бузиш жавобгарликнинг келиб чиқиш асоси ҳисобланади ва белгиланиши лозим бўлган жавобгарликнинг хусусиятлари ҳам ҳар бир объектга нисбатан у ёки бу хатти-

ҳаракатнинг қонунга ҳилоф ёки қонуний эканлигидан келиб чиқади. Бунда жавобгарликни белгилашнинг шартномавий асослари ва зарар етказишдан келиб чиқадиган жавобгарлик асослари бир-биридан алоҳида ҳолда қўлланилади ва мутлақ ҳуқуқ бузилиш факти ҳам шартномали мажбуриятлар ва зарар етказиш оқибатидан қайси бирига мансуб эканлигидан келиб чиқиб, жавобгарлик қўлланилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Оқюлов О. Фуқаролик ҳуқуқи жавобгарлик асослари // Ҳуқуқ. Право. Law. – Т.: 1996. -№9. -Б.16-19.; Фуқаролик ҳуқуқи. Иккинчи қисм. – Т.: Илм-Зиё, 2008.
2. Эгамбердиева Н.Х. Фуқаролик жавобгарлик асоси ва шакллари. –Т.: ТДЮИ, 2007.
3. Бабаев Д.И. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари ва уларни бузганлик учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари: Юрид. фан. номз... дисс. автореф. –Т.: ТДЮИ, 2005.
4. Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари. –Т.: ТДЮИ, 2004.
5. Тошев Б. Муаллифлик ҳуқуқи. –Т.: Мерос, 1997.
6. Сафоева С.М. Интеллектуал мулк объектларини тижорат муомаласидаги айрим ҳуқуқий муаммолари: Юрид. фан. номз... дисс. – Т.: ТДЮИ, 2009. -Б. 142.
7. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 йил.-№37-38, 370-модда.